

3-5 Ekim
October, 3-5
2018

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Mümin HAKKIOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi M. Ahmet TÜZEN
Öğr. Gör. Çağlayan DOĞAN
Arş. Gör. Zeynep ŞİMŞEK
Arş. Gör. Fatih UYAR

BİLDİRİLER KİTABI ***FULL PAPER PROCEEDINGS***

1

Uluslararası
International

BİR BİLGE BİR ÜLKE SEMPOZYUMU
A LUMINARY A COUNTRY SYMPOSIUM

Aliya İzzetbegoviç ve Bosna-Hersek
Alija Izetbegovic and Bosnia-Herzegovina

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ARALIK 2018

“İslâm Beş Esas Üzerine Kurulmuştur...” Hadisini Aliya İzzetbegoviç ile Anlamak

Hasan YERKAZAN

*Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
hasanyerkazan@gmail.com*

Giriş

İslâm tarihinin başlangıcından itibaren başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere sahabe, tabiûn, tebe-i tabiûn, âlimler, müçtehitler ve müfekkirlere dinin anlaşılması, anlatılması ve yaşanması için olağanüstü gayret göstermişlerdir. Kimi yetiştirdiği talebeleriyle, kimi kaleme aldığı eserleriyle kimi ise sosyal hayat içerisindeki aksiyoner kimliği ile katkıda bulunmuştur. Bazı kişiler ise tüm yöntemleri kendinde cem ederek din ve insanlık hizmetlerine kendilerini adanmışlardır. İşte bu şahsiyetlerden biri de yirminci yüzyılın sonunda Bosna-Hersek'te yetişen Aliya İzzetbegoviç'tir.

Aliya, klasik manada müfessir, muhaddis veya fakih şeklinde vasıflandırılacak bir İslâm âlimi değildir. Ancak o, insanlığın evrensel sorunlarıyla ilgilenen bir fikir işçisi; din, hukuk, sanat ve felsefe alanlarına emek vermiş bir mütefekkir; halkının özgürlüğü için mücadele etmiş bir aktivist; hayatını ülkesinin ve insanlığın geleceğine adayan bir siyasi lider; askeri ve diplomatik mücadelesiyle devlet kurmuş bir komutandır. Tüm bu özellikleri bir arada düşünülürken, onu sadece bir alana sıkıştırmak veya hapsedmek mümkün değildir. Bu çerçevede çok farklı sahada bilgi ve tecrübe birikimine sahip olan Aliya'nın, bazı dinî ve felsefî konulardaki düşünce ve görüşleri, klasik alışılmış bakış açılarıyla aynı olmayacaktır.

İşte bu çalışmada İzzetbegoviç'in farklı yaklaşım ve yorumlarıyla İslâm'ın beş şartının dayandırıldığı, “İslam beş esas üzerine bina edilmiştir:” (Buhârî, “İmân” 1, 2; Müslim, “İmân” 19-22) hadisi tedit edilecektir. Öncelikle hayatı hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra İslâm'ın beş şartı olan şahadet, namaz, oruç, zekât ve hac konularına yaklaşımı ve yorumları ayrı ayrı başlıklarda incelenip değerlendirilecektir.

Hayatı

Aliya İzzetbegoviç 1925 tarihinde Bosna-Hersek'in kuzey batısında bulunan Bosanski Šamac'da dünyaya gelmiştir. Babaannesi Üsküdarlı bir Türk kızdır. İki yaşında iken ailesi ile birlikte Saraybosna'ya taşınmışlardır. 1944 yılında liseyi bitirmiştir. “el-Hidaye Teşkilatı”nın gençlik kolları olan “Genç Müslümanlar Örgütü” içinde gösterdiği faaliyetlerden dolayı 1946 tarihinde 3 yıl mahkûm edilmiştir. Tahliye edildikten sonra 3 yıl Ziraat Fakültesinde okumuş, akabinde bu bölümü yarıda bırakarak Hukuk Fakültesine devam etmiştir ve buradan 1956'da mezun olmuştur. 10 yıl Karadağ'da büyük bir baraj inşaatında yöneticilik yaptıktan sonra 1963 yılında avukatlık sınavını geçmiş, 1964'te asıl mesleği avukatlığa başlamış ve

büyük firmalara hukuk danışmanlığı yapmıştır. 1981 yılında emekliye ayrılmıştır (İzzetbegoviç 2008: 241-247).

1983’de siyasi nedenlerden dolayı 12 arkadaşı ile birlikte Yugoslavya’da mahkûm edilmiştir. 1989 yılında Uluslararası baskılar neticesinde yönetim tarafından affedilerek hapisten tahliye edilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra aynı yıl tarihi bir misyon yüklenerek arkadaşları Muhammed Çengić, Cemaluddin Latiç, Ömer Behmen ile birlikte “Stranka Demokratske Akcije SDA” (Demokratik Hareket Partisi) kurmuştur. Kısa zaman içerisinde büyüyen SDA 1990’da yapılan seçimlerde birinci parti olmuş ve Hırvat ve Sırp’ların da katılımıyla koalisyon hükümeti kurmuştur. Bu süreçte Aliya İzzetbegoviç devlet başkanı olmuş ve aynı zamanda halk kahramanı ilan edilmiştir. Bu tarihlerde ülke içerisinde başlayan bağımsızlık hareketleri neticesinde, 1 Mart 1992’de yapılan referandum sonrasında Bosna bağımsızlığını ilan etmiştir. Aliya, bağımsızlık sonrasında Bosna’da yaşanan zor ve elim günlerde Boşnak halkının liderliğini yapmıştır. 1995’te *Dayton Anlaşması* imzalanıncaya kadar Dünya’nın gözü önünde Sırp’lar tarafından Bosna’da gerçekleştirilen savaş, katliam ve soykırıma karşı büyük mücadele vermiştir. 1996 yılında yapılan seçimlerde üçlü başkanlık konseyine seçilmiştir (İzzetbegoviç 2008: 247-253). 2000 yılında sağlık nedenlerinden dolayı görevden çekilen İzzetbegoviç 19 Ekim 2003 tarihinde dâr-ı bekâya irtihal eylemiştir. İlmî, siyasi ve kültürel birikimi ve mücadelesinden dolayı “Bilge Kral” olarak isimlendirilmiş ve tarih sahnesinde önemli bir yer edinmiştir.

Aliya İzzetbegoviç, gençlik döneminden itibaren din, hukuk, felsefe, sanat ve bilim konularında kendini çok iyi bir şekilde yetiştirmiştir. Elde etmiş olduğu ilmî ve kültürel birikimi konferanslar vererek ve yazılar yazarak insanlara aktarmıştır. *İslâm Deklarasyonu, Doğu Batı Arasında İslâm, İslam Manifestosu, İslâmî Yeniden Doğuşun Sorunları, Tarihe Tamıklığım, Özgürlüğe Kaçışım: Zindandan Notlar ve Konuşmalar* onun kaleme aldığı başlıca eserleridir. Entelektüel uğraşların yanı sıra hayatı boyunca İslâmî hareketlerde aktif bir rol almıştır.

İslâmın Şartları

İslâmın beş şartı, Hz. Peygamber’den (sav) nakledilen, “İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şahitlik etmek. Namazı dosdoğru kılmak, zekâtı hakkıyla vermek, Allah’ın evi Kâbe’yi hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.” (Buhârî, “İmân” 1, 2; Müslim, “İmân” 19-22) hadîsine dayanmaktadır. Bu hadîste Müslüman olma ve Müslümanca yaşamının temel şartları zikredilmiştir. Burada belirtilen şehâdet, namaz, oruç, zekât ve hac, İslâm dinin temeli kabul edilmiş ve İslâmın şartları şeklinde formüle edilmiştir. Bu başlık altında bahse konu olan hadisin içeriği Aliya İzzetbegoviç’in söylem ve yorumları çerçevesinde incelenecektir. Ancak Aliya, bu hadîsi bir hadisçi nazarıyla müstakil olarak incelememiştir. Burada tetkik edilen husus hadisin bizzat içeriğidir.

Aliya, İslâm’ı yeni bir bakış açısıyla ve hakiki ışığı ile göstermeyi kendine görev addetmiştir ve bu konuda kendini/mücadelesini başarılı görmektedir (İzzetbegoviç 2008: 25). Ona göre İslâm, sadece bir inanç değildir. İslâm,

insanın özel hayatını ve toplumsal hayatı bütün yönleriyle kapsayan bir sistemdir (İzzetbegoviç 2017: 61). İslâmı çok geniş bir alanda değerlendiren Aliya, Şehâdet, namaz, oruç, zekât ve haccı da zengin bakış açısıyla farklı bir şekilde yorumlamaya çalışmıştır. O, İslâm toplumda bu beş şartın ruhuna tam olarak nüfuz edilemediğinden yakınmaktadır. Bunu şöyle ifade etmektedir:

“Genel olarak okuyoruz ki beş büyük dinî görev vardır: Şehadet, namaz, oruç, zekât ve hac. Onlar İslâm’ın beş direği veya daha sık İslâm’ın beş şartı olarak adlandırılırlar. Bunu elifba kitabında da ansiklopedide de buluruz. Beş kıtaların her tarafında Müslüman çocuklar böyle öğreniyorlar. Müslümanların ve yaşlıların anlayışı bunun üzerinedir ve İslâm’ın ne olduğuna bakılmaksızın, insanların büyük çoğunluğu, ret etse de kabul etse de fark etmeksizin, onun (İslâm’ın) şartlarda verildiğini düşünür. Beş şart bilgisinde bizim İslâm hakkındaki tüm bilgisizliğimiz de içinde bulunduğu daha az bilinen bir şeydir.” (İzzetbegoviç 2017: 155).

Buna göre, İslâmın beş şartı ve içeriği istenilen oranda anlaşılammamaktadır. Aslında Aliya’nın İslâmın beş şartı tanımlamasına da itirazı vardır. Ona göre bu şartlar, Kur’ân’ın içeriğini, ruh ve bütünlüğünü tam olarak yansıtmamaktadır. Aslında şart olarak belirlenen hususlar, İslâm’ın tam olarak ne olduğunu tarif edecek Kur’ân’ın kısaltılmış bir cümlesi/cümleleri olmalıydı (İzzetbegoviç 2017: 155). Bunun yanı sıra Aliya, şartların öğrenilmesi veya ezberlenmesinin Kur’ân’ı anlayarak okumanın yerini aldığını; bu şekilde kısaltma metodunun uygulanmasının çok riskli olduğunu ve dinin ana fikrinin bu durumda sakatlanma tehlikesi içerisinde olduğunu ifade etmiştir (İzzetbegoviç 2017: 156).

Ona göre, Kur’ân ölçüsünde İslâm’ın iki şartı vardır. Bunlar iman etmek ve salih/iyi amel işlemektir. İmân ve salih amel, namazdan, oruçtan, sadakadan ve ibadetten daha kapsayıcı ve önceliğe sahiptir. Bu iki husus, dinin özünü oluşturmaktadır. İmân, iç davranış, bir bilgi, şuur, kararlılık, dünya ve fezanın iç resmi; salih amel ise imân ve şuura uygun davranmak yani imânın dış görünümüdür (İzzetbegoviç 2017: 156-159). Aliya bu düşünceleriyle, sembollerden ziyade İslâm’ın özünü öne çıkarma gayreti içerisinde olmuştur. Onun asıl itirazı, İslâm’ın boş ve muhtevassız bir ritüele indirgenmesidir. İmân ve iyi amelden sonra namaz, oruç, zekât ve hac gelmelidir. İşte asıl İslâm budur. Eğer bu iki şart içselleştirilip yaşanmazsa, diğer ibadetlerin içi boş ve anlamsızdır.

Buraya kadar Aliya’nın, imân ve salih amelin İslâm’ın beş şartının önünde olması gerektiğine dair düşüncesi ifade edilmeye çalışılmıştır. Ancak onun itirazının beş şart tanımına ait olduğunu belirtmek gereklidir. Zira o eserlerinin birçok yerinde şehâdet, namaz, oruç, zekât ve haccın ne olduğunu ve nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmiştir. Bir sonraki başlıkta “İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir...” hadisinde yer alan hususlar, Aliya’nın düşünceleri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılacaktır. Ayrıca burada Aliya’nın bahse konu hadîsi müstakil olarak ele alıp incelemediğini, sadece bu hadîsin içeriğinde bulunan hususlar hakkında düşüncelerini ifade ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Şehâdet

Şehâdet, Müslüman olmanın ilk şartıdır. “Eşhedü en la ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resulühü” şeklinde ifade edilen kelime-i şehadeti dili ile ikrar eden ve kalbiyle de tasdik eden kişi İslâm dairesine dahil olmuş olur. Kelime-i Şehâdet, iki kısımdan oluşmaktadır. Birincisi Allah’tan başka ilah olmadığına, ikincisi ise Hz. Muhammed’in (sav) Allah’ın kulu ve resûlü olduğuna tanıklık etmektir.

İslam’ın ilk şartı olan şehadete Aliya İzzetbegoviç’in yaklaşımı şöyledir:

“İslam’ın ilk şartı Allah’a imandır. Atom çağında dine kuşkuyla bakanlara, yeni çağın en otoriter haberci olan Albert Einstein’ın Allah’a inandığını hatırlatırız. Mesela o, insanlık için tüm önemiyle birlikte, fizik ve evren konusunda bütün bildiklerinin Allah’a iman hususuyla bağdaşmadığını düşünmemiştir. Konuyla alakalı onun bir beyanı şöyledir: “Her dinin özünde, hiçbir zaman tamamıyla anlaşılması mümkün olmayan, bizim yeteneklerimizin ancak onu en basit şekilde kavrayabildiği fakat kendini en yüksek hikmet ve parlak güzellikle gösterdiği bir varlığın mevhumu ve duygusu vardır. Bu manada ben çok dindar bir insanım. Ebedî hayatın gizemini kabul etmekle, var olan dünyanın mucizevî mimarî yapısını anlamak ve hissetmekle, doğada kendini gösteren aklın en ufak bir parçasını huşu içinde anlamaya çalışmakla yetiniyorum.” Yani din tarihin başlangıcına ait, ateizm ise atom çağına has bir şey değildir. Din ve ateizm bütün zamanlarda eşit olarak bulunuyorlardı.” (İzzetbegoviç 2017: 35-36).

Burada Allah’a imânı İslâm’ın ilk şartı olarak ifade eden Aliya, Ona imânın zarureti bilim dünyasının önemli bir ismi olan Albert Einstein’ın yaklaşımı ile delillendirmeye çalışmaktadır. Zira dünya çapında tanınan ve saygı duyulan bir bilim insanının dünyanın mucizevî yapısının mimarını anlamaya ve hissetmeye çalıştığını kendi diliyle aktararak, imânın bilim ile ters düşmeyeceğini/düşemeyeceğini izah etmeye çalışmıştır. Ayrıca din ve ateizmin tarihin her döneminde eşit bir şekilde bulunduğunu belirtmiştir.

Aliya’ya göre şehâdet, manevî bir topluluğa intisap etmek ve sosyo-politik bir cemaate dahil olmaktır (İzzetbegoviç 2017: 273). Bunun en temel parolası, *La ilâhe illallah*’tır. Allah’tan başka ilah olmadığına tanıklık, yalan tanrılardan kurtulmaktır. Şehâdeti şöyle tarif etmiştir:

“O, insan hayatı ve ruhuna, ruhbanîyet, kabile reisleri, prens ve makam sahibi insanlar gibi hakimiyet kuran her şeyden kurtuluş ve tahakkümün sadece Allah’a izafe edilmesi demektir. Bu parola ve “İnsanlardan korkmayın, Allah’tan korkun.” âyetiyle Kur’ân pratikte teslimiyeti ortadan kaldırmıştır. Sahte büyüklükler ve otoritelere teslimiyet yerine Kur’ân sadece bir tane -Allah’a olan teslimiyeti- farz kılmıştır. Allah’a olan bu teslimiyette Kur’ân, insan için özgürlük, onun her türlü teslimiyet ve korkudan beraatini inşa etti.” (İzzetbegoviç 2017: 102).

Bu ifadeleriyle Aliya, şehâdetin özünün tam olarak ne olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Burada vurgulanan husus, sadece sahte tanrılara değil, kendilerini ilah yerine koyan tüm otorite ve güce karşı Allah’a tam teslim olmaktır. Bir özgürlük mücadelesi vermektir.

Namaz

İslâm'ın şartlarından biri olan namaz, Hz. Peygamber'in (sav) tebliğe başladığı ilk günlerden itibaren kılana gelmiştir. Hicretten bir buçuk yıl önce ise farz olmuştur. Allah'a imandan sonra yapılması ilk talep edilen ibadettir. Hayatın bir parçası olarak Müslümanın günlük, haftalık ve yıllık ibadet hayatının her diliminde bulunmaktadır. Şekilsel olarak namaz, tekbir, kıyam, kıraat, rükû, secde ve kade-i âhire/son oturuştan ibarettir. Birde bu ibadet öncesinde hazırlık aşaması vardır ki bunlar, hadesten ve necâsetten tahâret, setr-i avret, istikbâl-i kible, vakit ve niyettir. İçindekiler ve dışındakiler şeklinde formüle edilen bu şartlar, yerine getirildiğinde namaz kılınmış olmaktadır.

Buraya kadar izah edilen namazın şekilsel boyutudur. Birde namazın özü ve ruhu vardır. Aliya, eserlerinin muhtelif yerlerinde namaz ile ilgili görüşlerini izah ederken bunu aramış ve farklı yorumlarıyla namazın ne olduğunu veya ne olması gerektiğini izah etmeye çalışmıştır. Ona göre namaz, sadece dua, ibadet değildir. O, disiplin, birlik ve dayanışma okuludur. Aynı zamanda namaz, temizlik, çalışma ve birlikteliktir. Buna şöyle bir örnek vermektedir: "Pagan İran'ın kaderini tayin eden Kadisiye savaşı öncesinde, uzakta, düz ve sıkı şekilde namaz kılan Müslüman askerini görünce Farslı komutan yanındakilere şöyle demiştir: İşte, askeri tatbikattaki Ömer'in askerleri." (İzzetbegoviç 2017: 36). Bunu ifade etmek suretiyle, namazın sağlamış olduğu disiplinin, dünyaya Müslümanların birlik içerisinde ve kenetlenmiş bir halde bulunduğunu gösterme potansiyeline sahip olduğuna dikkat çekmiştir.

Bir başka boyutuyla ona göre namaz, İslâm'ın dünyayı nasıl düzenlemek istediğini de göstermektedir. Ona göre namaz iki şey ilan etmektedir:

"(i) bir değil iki ezeli insani meyil vardır ve (ii) bunlar mantıkça birbirinden ayrı olmakla beraber insanın hayatında birleşebilir. Ne temizlik olmadan namaz vardır ne de fiziki ve sosyal çabalar olmadan manevi çabalar. Namaz İslâm'ın iki kutuplu birliği olarak adlandırdığımız şeyin en mükemmel ifadesidir. Sadeliği ile namaz bu münasebeti belirleyici bir formül, hemen hemen bir sembol oluyor." (İzzetbegoviç 2016: 265).

Aliya, namaz abdest ilişkisinde ise bazı Hristiyan ve Hindu tarikatlarında görülen kirlilik esaslı ibadet anlayışından farklı olarak abdestsiz ve taharetsiz namazın olamayacağını belirtmiştir. Bunun yanı sıra namazda aklı unsurların varlığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda ona göre namaz sadece ibadet değil aynı zamanda bir disiplin veya hıfzıssıhhadır. Sabah soğuk suyla abdest alıp imamın arkasında safta namaza durmak, askeri bir hayat tarzının ifadesidir. Namaz, basit hareket ve yavaşlığı ile bir jimnastik, günde beş defa alınan abdestiyle bedenın kirlilerden arındırılmasıdır (İzzetbegoviç 2016: 265-266).

Aliya namazın cemaatle kılınmasının sağlamış olduğu faydalara da dikkat çekmiştir. Bu şekilde kılınan namaz ona göre, menfi ferdiyet ve ayrılığa açıkça karşı duruştur. Hayatın yoğunluk ve meşgalesi insanları birbirinden ayırmakta, cami ise onları bir araya getirerek kaynaştırmaktadır. Bu manada cami, birlik, beraberlik, eşitlik ve iyi niyet okuludur. Cuma

namazı ise toplumsallaştırma sürecini tamamlamaktadır (İzzetbegoviç 2016: 266-267).

Tüm bu bilgiler birlikte değerlendirildiğinde namaz, ibadet olmanın yanı sıra insan hayatını maddî ve manevî olarak disipline etmekte ve toplumsal hayatta insanların birlik ve dirlik içerisinde kaynaşmalarını sağladığını söylemek mümkündür.

Oruç

İslâm'ın bir diğer şartı olan ve hicretin ikinci yılında farz kılınan oruç, ibadet maksadıyla tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar yeme-içme ve cinsel ilişkiden uzak durulmasıdır. Oruç bir ibadet olmanın yanı sıra kişiye maddî ve manevî birtakım faydalar da temin etmektedir.

İzzetbegoviç'e göre orucun ilk ve en önemli anlamı, bedenle ruh arasındaki ilişki ve ruhun ikrar edilmesidir (İzzetbegoviç 2018a: 301). Bir diğer ifadeyle bedenle ruh arasında doğrudan tecrübe edilen bir savaş ve nihayetinde ruhun beden üzerindeki zaferidir. Kişi oruç tutarken bedeni acı çeker ve talepleri yerine getirilmez; bu süreçte ruh çekilen acıyı denetlemektedir. Yine aynı şekilde oruç, acı verici ve doğrudan tecrübe edilen bir galibiyet olup tecrübe edildiğinde, sadece acı değil haz da verecek bir durumdadır (İzzetbegoviç 2018a: 316).

Aliya orucu insana mahsus bir seçim olarak görmektedir. İnsan ve hayvanın yiyecek yediğini, burada insanla hayvan arasındaki farkı açıkça ortaya koyarak sadece insanın oruç tutabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede yeme, bir tabiat kanunudur. Oysa oruç iradenin bir belirtisi olup bir özgürlük eylemidir. Ona göre, orucun en büyük anlamı herhangi bir tıbbî sebepten ziyade bir özgürlük hareketidir (İzzetbegoviç 2018a: 214).

Aliya orucun temizlik ve dakiklikle bağlantılı bir durumunun varlığından da bahsetmektedir. Bu konuyu dile getirirken orucun Müslüman toplum içerisinde arzu edilen temizlik, dakiklik ve disiplin gibi kazanımların elde edilemediğinde de yakınmaktadır. Şöyle ifade etmektedir:

“İbadetleri temizlikle ve daimî olarak zamana riayetle bağlantılı olan insanlar niçin temizlik ve dakiklik örnekleri değildirlir? Yılda otuz gün kendilerini yiyecek-içecekten mahrum bırakan insanlar niçin bir disiplin örneği olmazlar? Bazen acımasız ve katı olan bu on dört asırlık uygulamadan sonra temizlik, dakiklik ve disiplin nasıl olup da onların ikinci bir tabiatı haline gelmemiş, hatta saplantı halini almamıştır? Bu iki soruya tatminkâr bir cevap verecek olan kişi Nobel ödülünü hak ederdi.” (İzzetbegoviç 2018a: 301-302)

Orucu farklı boyutları ile değerlendiren İzzetbegoviç, hedefleri çeşitli ve aynı zamanda ağır bir alıştırma olarak gördüğü orucu, ibadet olmanın yanı sıra pedagojik, tıbbî ve sosyal yönünün olduğundan da bahsetmektedir. Ona göre oruç, İslâm toplumunda hiçbir zaman bireyin şahsi meselesi olarak görülmemiş, bu farzın yerine getirilememesine sert tepki gösterilmiştir. Çünkü orucun tutulmaması, toplumsal birlikteliğin ihlali görülmüştür. Bu konuda en son olarak Aliya, oruç ile zekât arasında bulunan bir ilişkiye dikkat çekmiştir. Bu bağlamda ona göre oruç, aç olmanın ne demek

olduğunu öğretmekte ve fakirlere verilen zekâta psikolojik bir hazırlık yapmaktadır (İzzetbegoviç 2017: 36).

Zekât

Zekât, İslâm'ın üzerine bina edildiği şartlardan biridir. Belli bir maddî imkana sahip olan mükelleflerin muayyen yerlere vermekle yükümlü oldukları mali bir ibadettir. Zekât da oruç gibi hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır. Zekâtın farz olma şartları, hangi mallara zekât düştüğü ve kimlere/nerelere verilmesi gerektiği ile ilgili hususlar temel kaynaklarda detaylı bir şekilde izah edilmektedir.

Aliya İzzetbegoviç göre zekât, fakirlere verilmesi mecbur olan bir çeşit vergidir, sadaka değildir. Zekât, toplum içerisinde sefaleti ortadan kaldıracak ve karşılıklı anlayış ve güven temin edecek bir güce sahiptir (İzzetbegoviç 2017: 36). Zekât, Mekke döneminde sadaka olarak verilmiş, hakiki manasını ise cemaatin teşekkülüyle Medine döneminde elde etmiştir. Bilindiği kadarıyla zekât, tarihte yoksulları lehinde alınan ilk vergidir (İzzetbegoviç 2016: 268). Zekâtı bir çeşit vergi olarak değerlendirmesi, onun bizzat devlet eliyle takip edilmesi gereken bir konumda olduğu kanaatinde. İslâm'ın ilk günlerinde, Hz. Ebû Bekir'in döneminde zekât vermek istemeyen varlık sahibi kimselere devlet eliyle yapılan müdahaleyi, fakirler lehine devrimci bir tedbir olarak yorumlamıştır (İzzetbegoviç 2017: 133).

İzzetbegoviç zekâtın vergi mi yoksa gönüllü bir amel mi olduğunu da tartışmıştır. İlk etapta zekâtın vergi boyutuna dikkat çeken Aliya, zekâtın gerçek manasının kasalarla beraber gönüllerin de açılması olduğunu belirtmiştir. Bu manada zekât, "üst seviyelerden akan muazzam bir kıymetler nehri ve aynı zamanda kalpten kalbe, insandan insana irtibat kuran şefkat ve yardımlaşma ruhudur." Aynı zamanda zekât, fakirlerin sefaletini ve zenginlerin onlara karşı olan kayıtsızlığını ortadan kaldırmakla birlikte insanlar arasında maddî farkları azaltarak onları birbirine yaklaştırmaktadır (İzzetbegoviç 2016: 269-270).

Zekâtın sosyal boyutuna dikkat çeken Aliya *İslâm Deklarasyonu* isimli kitabında bu hususu şöyle ifade etmektedir:

"İslâmî kurallar içinde sosyal tarafı çok belirgin olan ve biri yasak diğeri de farz olan iki emir vardır: Zekâtın emredilmesi ve faizin haram edilmesi. Zekâta biz, insanlar arasında karşılıklı sorumluluk ve birbirinin kaderi ile alakadar olma durumunu görmekteyiz. Bir defa tespit ve ilan edilmiş bu kural, toplumun gelişim, ihtiyaç ve imkanlarına bağlı olarak yeni ve değişik ilgi için bir temel oluşturulabilir.- Bugün İslâm dünyasında zekât her bireyin özel alanı dahilindedir ve şu anda var olan toplumsal ve dinî şuur içerisinde tamamen devre dışıdır. Zekâtın eksikliği her adımda görülmektedir. Oysa zekât İslâmî düzenin kamusal ve hukuki kurumudur ve onun hayata geçirilmesi için güç de dâhil, her türlü şekilde temin edilmelidir." (İzzetbegoviç 2018b: 54-55).

İzzetbegoviç, hangi maldan ne kadar zekât vermek gerektiği hususunda yapılan tartışmaları yersiz bulmaktadır. Ona göre zekât müessesesindeki asıl önemli olan husus, oranlardan ve sayılardan ziyade yardımlaşma ilkesidir.

Bu ilke, zenginlerin fakirlere karşı mükellefiyetidir (İzzetbegoviç 2016: 270). Aliya burada zenginlerin, yoksulların ihtiyaçlarına uygun davranmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Oran, ölçü veya nisabı konu dışı tutmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde zekât ile namaz arasında bulunan bağdan hareketle Aliya, bu iki ibadet arasında bulunan bir düalizminden bahsetmektedir. Bu durumu şöyle ifade etmektedir:

"Namaz manevî, zekât ise sosyal mahiyetlidir. Namaz insana, zekât ise insanlara yönelmiş bulunmaktadır. Namazın karakteri ferdi, zekatınki sosyaldır. Gayeleri de ayrıdır: Birininki öznel, öbürününki ise nesnedir. Namaz terbiye vasıtasıdır; zekât ise, düzenin bir parçasıdır, vs." (İzzetbegoviç 2016: 272).

Namaz ile zekât arasındaki birlikteliğe dikkat çeken İzzetbegoviç, "Namaz kılmak ve zekât vermek size emr olunmuştur. Zekât vermeyen namazdan da nasibini alamaz." (Heysemî 1994: 3/198) hadîsini nakletmek suretiyle bu iki ibadetin arasının açılmaması gerektiğini belirtmiştir.

Aliya zekât ile bağlantılı olarak vakıf müessesine de değinmektedir. Ona göre vakıflar, mana ve yayılış itibarıyla hiçbir medeniyette benzeri bulunmamaktadır. Ayrıca vakıflar, yardımlaşma ruhunun bir meyvesi ve zekâtın terbiyevî tesirinin bir neticesidir (İzzetbegoviç 2016: 271).

Hac

İslâm'ın beş şartından sonuncusu hacdır. Hac kutsal kabul edilen mekânları dinî maksatla ziyaret etme ve belli görevleri yerine getirmektir. Bu ibadet, hicretin dokuzuncu yılında farz kılınmıştır.

Aliya'ya 1994'te Mekke'de hacılara ve Boşnak kahramanlara hitap ederken haccın bir anma ve hatırlama olduğunu söylemiştir. Ona göre anma, geri kalmış ve gelişmiş milletleri birbirinden ayıran bir özelliktir. Medeni halkların anıları, geri kalmış halkların ise tarihi vardır. Aliya bu konuşmasında haccın farzlarından olan ihram konusuna da değinmektedir. Yine aynı şekilde bunu da insanın kökeninin aynı erkek ve kadına ulaştığı ve herkesin eşit olduğu gerçeğinin hatırlanması ile ilintilendirmektedir. İhram, insanlığın başlangıcının ve bir gün toprağa bırakılacağına sembolü olduğunu ifade etmektedir (İzzetbegoviç 2008: 88). İhram, servet, sınıf, meslek ve ulus bakımından var olan tüm farklılıkları en açık şekilde yansıtan elbiselerin oluşturduğu ayrımcılığı ortadan kaldırmaktadır (İzzetbegoviç 2018a: 333).

İzzetbegoviç, birçok insanın haccı peri masalı gibi zaman ve mekân yoluyla bir yolculuk olarak tecrübe ettiğinden ve zıtların ahenk meydana getirecek şekilde birleştirdiğinden bahsetmektedir (İzzetbegoviç 2018a: 315, 321). Ona göre hac, dinî bir merasim, İslâmî tarzda bir ticarî fuar ve siyasî toplantıdır (İzzetbegoviç 2016: 274).

Aliya'ya göre hac, dünya üzerinde insanların bir araya geldiği en büyük ve eşsiz bir toplantıdır. Dünyanın muhtelif bölgelerinden dilleri ve ırkları farklı ancak inançları bir olan kişilerin aynı zaman ve mekânda bir araya gelmelerini sağlamaktadır. Aliya bu benzersiz birlikteliğin potansiyel manevî ve siyasî imkanlarının yeterli derecede değerlendirilemediğinden de

yakınmaktadır. Ona göre hac, insan ve halkların birbirine yakınlaşması ve birbirlerini tanımalarına vesile olabilmektedir. Ancak onun hac konusunda asıl vurguladığı husus ihram bahsinde de belirttiği üzere insanlar arasındaki farklılığı ortadan kaldırarak eşitliğin sağlanmasıdır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (sav) veda haccında yaptığı büyük konuşmasının ana temasının da eşitlik olduğunu vurgu yaparak hutbenin bir parçasını şu şekilde aktarmıştır: "Ey insanlar, sizin tanrınızda birdir, babanız da! Hepiniz Âdem'den geliyorsunuz, Âdem ise topraktır. Arap'ın Arap olmayanın üzerinde, zencinin beyaz üzerinde hiçbir üstünlüğü yoktur. En iyiniz en çok iyilik yapanınızdır." (İzzetbegoviç 2017: 36-37).

Aliya İzzetbegoviç'e göre, şehâdet dışında İslâm'ın dört temel şartını yerine getirebilmek için medeniyetin belli bir asgari düzeyde olması gerekmektedir. Namazı eda edebilmek için vakit ve mekân bakımından doğru bir cihet tayinine, oruç için zaman belirlenmesine, zekât için istatistik, sayım ve hesap bilgisine ve hac için yolculuğun yüklediği sorumluluğu ve detayı bilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çerçevede ilkel bir bilinç düzeyinde İslâm'ı uygulamaya koymak mümkün değildir (İzzetbegoviç 2016: 279). Namaz, oruç ve hac bazı astronomik gerçeklere göre tespit edilmesi, astronominin hızlı bir şekilde ilerlemesine de sağlamıştır (İzzetbegoviç 2016: 267). Bu durumda ibadetlerin dolaylı olarak bilimin ilerlemesi ve inkişafına katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Bu çalışmada "İslâm beş esas üzerine bina edilmiştir..." hadisinin içeriği, hayatını evrensel ölçekte bir Müslüman kimliğinin inşasına adanmış olan büyük mütefekkir ve devlet adamı Aliya İzzetbegoviç'in bakış açısıyla incelenmeye ve anlaşılmasına çalışılmıştır.

İslâmın üzerine bina edildiği ilk esas şehâdetdir. Aliya İzzetbegoviç göre şehâdet, manevî bir intisap ve sosyo-politik bir cemaate dahil olmaktır. Bu söylem, Müslüman kimliğinin inşasında bir özgürlük hareketini ifade etmekte; Allah'ın dışında hiçbir kuvvete boyun eğmeyen ve güçlü bir aidiyet şuuruna sahip olan bir mü'min hedeflenmektedir. Bu yorumun, şehadetin anlam dünyasına bir zenginlik kattığı görülmüştür.

İkinci esas olan namaz, İzzetbegoviç'e göre, dua ve ibadet olmanın yanı sıra bir disiplin, dayanışma, hıfzıssihha, düzen, bedensel hareket, maddî ve manevî kirlilerden arınmadır. Bu durumda namaz insanın günlük hayatta ihtiyaç duyduğu birçok ihtiyacını karşılamaktadır. Ancak onun bu konuda asıl bu konuda vurguladığı hususun hayat disiplini olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü esas olan oruç, ona göre, ruhun beden üzerindeki zaferidir. Yani bu da iradenin özgürlük mücadelesidir. Oruç, bir ibadet olmanın yanı sıra pedagojik, tıbbî ve sosyal yönü bulunmaktadır. Bu konuda daha çok orucun sağladığı toplumsal birlikteliğe dikkatleri çektiği görülmüştür.

Dördüncü esas olan zekât, Aliya'ya göre, fakirlere verilmesi gereken bir çeşit vergidir. Vergi bizzat devlet eliyle toplanmalıdır. Zekâta vergi demek suretiyle kişileri bu yükümlülüklerin yerine getirilmesinde özgür bırakılmaması gerektiği kanaatindedir. Ancak kasalarla gönüllerin birlikte açılmasını da vurgulamıştır. Zekâtın miktarı konusunda ise oranlardan ve

sayılardan ziyade yardımlaşma ilkesine dikkat çekmiştir. Yani zenginlerin, yoksulların ihtiyaçlarına uygun davranmaları gerekmektedir. Zekât konusunda dikkat çekilen husus ise toplum içerisinde güven ortamının oluşturulmasıdır.

Beşinci esas olan hac, İzzetbegoviç öncelikle sembollerden oluşan hac ibadetini Hacer'den İsmâîl'e ve diğer ritüelleriyle bir anı ve hatırlama olarak değerlendirmiştir. Diğer bir husus ise insan hayatının başlangıç ve toprağa verilme sürecinin ihram içerisinde yaşandığını, bu kıyafetler içerisinde tüm Müslümanların eşit olduğunu ve gerçek hayata da bu durumun yansıtılması gerektiğini ifade etmiştir. Haccın sağlamış olduğu birlikteliğin manevî ve siyasî imkanlarının İslâm âleminin yeterince değerlendirme düşüncesinde olduğu görülmüştür. Tüm bu bilgilerden haccın nefis engelini ortadan kaldırarak Müslümanların birlikteliğini sağlayacak bir güce sahip olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Bu durumda özgürlük, hayat disiplini, toplumsal birliktelik, güven ortamının oluşturulması ve makro planda Müslümanların birlikteliği; şehâdet, namaz, oruç, zekât ve haccın çıktılarınıdır. Yani beş temel esasın kazanımları olmalıdır. İşte bunların sağlanmadığı bir temelde, İslâm'ın varlığından söz edilemez.

Bu çalışmada Aliya İzzetbegoviç, zengin yorum ve değerlendirmeleriyle bazı ilmî meselelerin daha iyi bir şekilde anlaşılmasını katkıda bulunduğu görülmüştür. İslâm'ın bu beş esasını yorumlarken daha çok gündelik hayata yapmış olduğu atıflar, ülkesinde yaşamış olduğu sıkıntılı süreçlerin bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

Son olarak ilmî gelişmelere katkı bağlamında, Aliya İzzetbegoviç gibi farklı alanlarda kendilerini yetiştiren kişilerin düşünce, yorum ve yaklaşımlarından yararlanılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (2002). *el-Câmi 'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zehir Nasire'n-Nasır, Dimeşk: Dâru tavku'n-necâ.
- HEYSEMÎ, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (1994). *Mecma'u'z-zevâ'id*. Thk. Abdullah Muhammed Derviş, Beyrut: Dâru'l-fikr.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2008). *Konuşmalar*, trc. Fatmanur Altun, Rifat Ahmetoğlu, 11. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2016). *Doğu Batı Arasında İslâm*, trc. Salih Şaban, 9. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2017). *İslami Yeniden Doğuşun Sorunları*, trc. Rahman Ademi, 32. Basım, İstanbul: Fide Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2018a). *Özgürlüğe Kaçışım*, trc. Hasan Tuncay Başoğlu, 30. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları.
- İZZETBEGOVIÇ, Aliya (2018b). *İslâm Deklarasyonu*, trc. Rahman Ademi, 10. Basım, İstanbul: Fide Yayınları.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1991). *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî, Beyrut: Dâru'l-ihyai't-turâsî'l-arabî.